

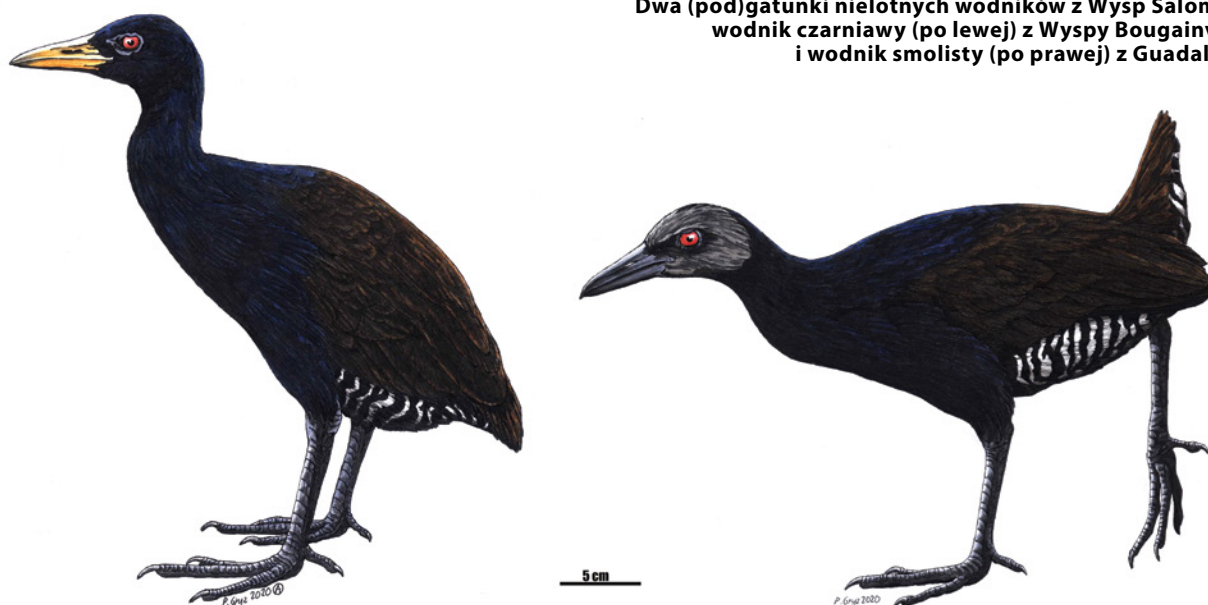
PTASIE ARCHIWUM X

W XXI wieku ornitologia wciąż skrywa wiele tajemnic. Na naszej planecie żyją gatunki ptaków praktycznie nieznanie nauce. Niektóre z nich są tak tajemnicze i rzadko obserwowane, że nie ma pewności, czy istnieją.

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

Dwa (pod)gatunki nielotnych wodników z Wysp Salomona – wodnik czarniawy (po lewej) z Wyspy Bougainville’a i wodnik smolisty (po prawej) z Guadalcanal.

rys. Piotr Gryz

Wodniki z Wysp Salomona

NA WYSPACH SALOMONA WYEWOLUOWAŁY NIELOTNE GATUNKI CHRUŚCIELI. DO DZIŚ NIE WIADOMO, ILE FORM TYCH PTAKÓW ISTNIEJE I CZY SĄ ODRĘBNYMI GATUNKAMI, CZY TYLKO FORMAMI GEOGRAFICZNYMI JEDNEGO GATUNKU. NIE JEST ZNANA ICH LICZEBNOŚĆ, NIEWIELE WIADOMO RÓWNIEŻ O ICH BIOLOGII.

Wyspy Salomona to jeden z archipelagów leżących na Oceanie Spokojnym, usytuowany na północny wschód od Australii. Kojarzy się przede wszystkim z burzliwymi wydarzeniami z czasów II wojny światowej. W latach 1942–1943 na tych malowniczych wyspach toczyły się jedne z najbardziej zaciętych bitew morskich, lądowych i powietrznych, a do historii przeszła szczególnie jedna z wysp – Guadalcanal. Jednak wyspy te są też wyjątkowo interesujące dla ornitologów i mimo że mija już druga dekada XXI w., wciąż pozostają słabo zbadane.

Wyewoluowały na nich niezwykle gatunki ptaków, z których najciekawsze są nielotne chruściele, do dziś będące jedną z największych tajemnic archipelagu.

Nadal nie ma pewności, ile tych ptaków zamieszkuje bądź zamieszkiwało wyspy, wygląda jednak na to, że niektóre z nich reprezentują nowe, nieznanie nauce gatunki. Dotyczy to szczególnie wodników z rodzaju *Hypotaenidia* (lub *Gallirallus*), którego jeden przedstawiciel – wodnik melanezyjski *Hypotaenidia roviae* – został opisany dopiero w 1991 r. Do dziś niewiele wiadomo o biologii tego skrytego gatunku, który został stwierdzony na zaledwie kilku mniejszych wysepkach w zachodniej części archipelagu (Kolombangara, Wana Wana, Kohinggo, Nowa Georgia i Rendova). Jego brązowe ubarwienie z białymi pręgami na spodzie sprawia, że jest najbardziej charakterystyczny spośród wodników archipelagu (Diamond 1991). Jednak jeszcze bardziej tajemnicze są wodniki z pozostałych wysp. Do dziś nie ma pewności, czy są odrębnymi gatunkami, czy tylko podgatunkami jednego z gatunków. Jeden z nich wciąż nie został opisany, a kilka kolejnych jest znanych tylko z naocznych relacji i nie ma namacalnych dowodów na ich istnienie. Listę tę powiększają jeszcze 2 gatunki znane wyłącznie z wykopalisk. Ile więc gatunków tych ptaków żyje na wyspach i co tak naprawdę o nich wiadomo?

WODNIK SMOLISTY

Nie ma wątpliwości, że oprócz wspomnianego wodnika melanezyjskiego, trzy inne zamieszkują po jednej z Wysp Salomona: wodnik smolisty *H. (woodfordi) woodfordi* – Guadalcanal, wodnik czarny *H. (woodfordi) immaculata* – Santa Isabel, i wodnik czarniawy *H. (woodfordi) tertia* – Wyspę Bougainville’a. Nie wiadomo, czy reprezentują one odrębne gatunki, czy formy geograficzne jednego z nich. Nie ma również pewności, do którego z rodzajów należą, szczególnie autorzy klasyfikują je jako przedstawicieli *Hypotaenidia*, *Gallirallus* lub *Nesoclopeus*. Wszystkie charakteryzują się brązowym wierzchem oraz czarnym spodem ciała, czerwonymi tęczęwkami, długością ciała ok. 30 cm i masą 410–670 g.

Pośród tych form najmniej poznany i jednocześnie najbardziej charakterystyczny jest wodnik smolisty z Guadalcanal, który do końca XX wieku znany był tylko z okazji typowego, pozyskanego przez C.M. Woodforda 6 grudnia 1888 r. Potem uważany był za prawdopodobnie wymarły – aż do roku 1998, kiedy ornitolog Guy Dutton pozyskał drugi okaz (Steadman 2006). W tym czasie odnotowano też 5 stwierdzeń, a ich liczba wzrosła ostatnio do 39, głównie na północnym wybrzeżu wyspy (Taylor 2020). Niestety, tylko jedna z tych obserwacji została udokumentowana zdjęciami – Niall D. Perrins sfotografował ptaka w lutym 2018 r. na górze Austen i są to jedyne zdjęcia żywego wodnika z Guadalcanal. Ciekawostką jest miejsce ich wykonania – o Mount Austen przez 2 miesiące na przełomie 1942 i 1943 r. toczyła się jedna z najbardziej zajadłych bitew pomiędzy siłami japońskim i amerykańskimi. Te i inne starcia zapewne negatywnie odbiły się na liczebności populacji wodników (i innych ptaków) i być może dlatego w XX w. ptaki te znalazły się na krawędzi zagłady.

Wodnik smolisty różni się od kuzynów popielatoszarą głową i białym przegowaniem na bokach brzucha. Osobniki immaturalne są podobne do dorosłych, ale mają biały podbródek, bardziej brązowawy spód ciała z jasnymi krawędziami piór na piersiach. Upierzenie juwenalne wciąż nie zostało opisane. Podobnie jak pozostałe 2 (pod)gatunki, wodnik ten ma stosunkowo długi i mocny dziób, pomagający w zdobywaniu pożywienia, które stanowią zapewne robaki, ślimaki, owady, żaby, jaszczurki i małe węże, a także, co ciekawe, młode pędy kolokazji (*Colocasia*). Wodnik smolisty zamieszkuje lasy nizinne, wtórne i bagienne, gdzie dociera do 1000 m n.p.m. Prawdopodobnie, tak jak kuzyni, może się rozmnażać o każdej porze roku. Niestety, do tej pory nie odnaleziono gniazda, jaj czy piskląt tego gatunku. Nie są więc znane szczegóły jego biologii lęgowej ani opieki nad potomstwem.

WODNIK CZARNIAWY

Do niedawna równie tajemniczym (pod)gatunkiem co wodnik smolisty był wodnik czarniawy z Wyspy Bougainville’a. Znano go jedynie z 7 pozyskanych okazów: samca i samicy w 1904 r., 4 samców, w tym jednego im-

maturalnego, w 1908, jednego samca pozyskanego w latach 1929–1930 (podczas słynnej wyprawy The Whitney South Sea Expedition) oraz 2 okazów pozyskanych przez misjonarza, ojca Ponceta, w 1935 r. Następnie przez 60 lat wodnik czarniawy uważany był za prawdopodobnie wymarłego, gdyż nie zaobserwowano go ani razu, mimo że wyspę odwiedziło kilku znanych ornitologów (np. Jared Diamond w 1975), zorganizowano tam także kilka wypraw, jak np. 3-miesięczna ekspedycja Richarda Schodde w 1977 r. Nawet nowozelandzki ornitolog Don Hadden, który prowadził na wyspie badania przez 5 lat (1976–1980), nie odnotował ani jednego osobnika. Tubylcy, których wypytywał o ten gatunek, również go nie widzieli. Dlatego Hadden nie krył swojego zaskoczenia, kiedy w 1999 r. okazało się, że wodniki z Bougainville nie tylko istnieją, ale są nawet lokalnie pospolite na wschodnich nizinach wyspy (Hadden 2002). Uważa się, że ten gwałtowny wzrost liczebności był spowodowany wojną domową, zwłaszcza powstaniem secesyjnym w latach 1989–1997, kiedy wyspa została odizolowana, a przybrzeżne plantacje najprawdopodobniej zostały zaniedbane, co natychmiast wykorzystały wodniki. Jednak wydaje się prawie pewne, że od tamtej pory wzrost liczby ludności na wcześniej wydłupionych terenach oraz wynikająca z tego degradacja siedlisk doprowadziły do ponownego spadku liczebności tego gatunku.

Dzięki większej liczbie pozyskanych okazów oraz badaniom terenowym prowadzonym przez Haddena, wodnik czarniawy jest lepiej poznany od kuzyna z Guadalcanal, od którego różni się całkowicie czarną głową, natomiast od wodnika czarnego – zielonkawożółtym dziobem i ciemnoszarymi nogami. Mimo braku wyraźnego dymorfizmu płciowego, stwierdzono pewną, czasami wyraźną, zmienność osobniczą, której zakres wciąż nie został zbadany. Wiadomo, że pisklęta pokryte są czarnym puchem. Spotykany był w skupiskach wysokich traw (do 2 m) i krzewów, lecz prawdopodobnie zamieszkuje też inne siedliska, np. lasy bagienne. W rejonie Arawa obserwowano go często podczas brodzenia w rzece oraz wyciągania zdobyczy spomiędzy kamieni i skał. Dwa znane gniazda wodnika czarniawego usytuowane były na ziemi i ukryte w wysokiej trawie lub innej roślinności. Co ciekawe, jedno było eksploatowane w lutym, a drugie w sierpniu. Może to świadczyć, że ptaki odbywają lęgi przez cały rok, co potwierdzają również obserwacje dorosłych osobników wraz z pisklętami, których dokonano w lutym, marcu, czerwcu, sierpniu i wrześniu.

Jedyne znane zniesienia tego gatunku liczyły tylko po 2 jaja, które miały barwę kremową lub płowżółtą, z plamami czerwono-brązowymi i/lub w różnych odcieniach szarości. Miały one wymiary 44,5–47,2 × 32,5–33,9 mm (Hadden 2002). Na temat długości inkubacji i opieki nad potomstwem do dziś nic nie wiadomo.

WODNIK CZARNY

Ostatnim, największym i najlepiej zbadanym wodnikiem archipelagu jest wodnik czarny z Santa Isabel. Po-

czątkowo był znany tylko z dwóch skórek i zestawu jaj pobranych w 1927 r. (Mayr 1949). Potem, jak w przypadku kuzynów, uważano go za wymarłego – aż do 1987 i 1988 r., kiedy ponownie zaobserwowano te ptaki. W 2006 r. zostały nawet na pewien czas uznane za pospolite, jednak ich obecna liczebność nie jest znana.

Od bardzo podobnego wodnika czarniawego wodnik czarny różni się brakiem białego pręgowania na spodzie oraz dziobem barwy kości słoniowej, a także zielonkawożółtymi nogami. Jego obecność stwierdzono w starych lasach, na terenach wtórnie zarastających w bliskim sąsiedztwie rzek, a także w starych, opuszczonych ogrodach i gęstych zaroślach trawiastych na nizinach – do ok. 300 m n.p.m. Jedyne znane gniazdo wodnika czarnego znalaziono w lipcu – umieszczone było pod niewielkim krzakiem w pobliżu strumienia, a zbudowane z korzonków, liści i innego materiału roślinnego. Miało ono ok. 25 cm średnicy i charakteryzowało się płytkim wgłębieniem wewnętrznym o średnicy ok. 15 cm. W gnieździe znalaziono 6 białawych jaj z ciemnobrązowymi plamami skoncentrowanymi na tępych końcach. Miały one długość 30–40 mm, były więc nieco mniejsze od jaj wodnika czarniawego (Webb 1992). Na temat 4 jaj pobranych w 1927 r. brak dokładniejszych informacji. Nic nie wiadomo o długości inkubacji i opieki nad potomstwem tego (pod)gatunku.

PTAKI WIDMA

Wodnik melanezyjski i 3 czarne wodniki z pewnością nie wyczerpują listy nielotnych chruścieli z Wysp Salomona. Podczas wykopalisk na leżącej obok Wyspy Bougainville'a wyspie Buka, w jaskini Kilu odkryto szczątki aż 4 gatunków chruścieli z rodzaju *Hypotaenidia* (*Gallirallus*). Część z nich przypisano do wodnika czarniawego, część do melanezyjskiego, a pozostałe do dwóch nieznanymi wcześniej gatunków (Kirchman i Steadman 2006, Steadman 2006). Istnienie jednego z nich może potwierdzać relacja z pewnością nie dotycząca wodnika czarniawego ani melanezyjskiego (Kaestner 1987).

Podobne obserwacje odnotowano też na innych wyspach – Nowej Georgii, Choiseoul, Kolombangara, Malaita (Hadden 2002), a jedna z nich, z wyspy Malaita, została nawet udokumentowana zdjęciami przez Larsa Peterssona. Wyraźne różnice w ubarwieniu (ptak jest bardziej brązowy i łupkowoszary) nie pozostawiają wątpliwości, że w tym przypadku mamy do czynienia z nową, nieznaną nauce i wciąż nienazwaną formą. Wygląda na to, że każda z większych wysp archipelagu ma swojego endemicznego nielotnego wodnika, a te największe być może nawet kilka. Według szacunków słynnego badacza wyspowych endemitów – Davida W. Steadmana, cały archipelag mogło zamieszkiwać aż 78 gatunków nielotnych chruścieli (Steadman 2006). Biorąc pod uwagę wspomniane obserwacje, materiał z wykopalisk oraz fakt, że archipelag to 992 wyspy, liczba ta nie wydaje się przesadzona. Nie ulega wątpliwości, że część chruścieli przetrwała do dziś i wciąż czeka na odkrycie. Na lepsze poznanie zasługują też te opisane (pod)gatunki, co podkreślają wszyscy or-

Nowy, wciąż nienazwany i nieopisany (pod)gatunek z wyspy Malaita.

fol. Lars Petersson

nitologów badający awifaunę tych wysp. Liczebność czarnych wodników wciąż nie jest znana, dlatego oszacowano ją w szerokim zakresie 2500–9999 dorosłych osobników dla każdego z nich (BirdLife International 2016–2019), a obecnie wszystkie są umieszczane w kategorii „bliski zagrożenia” (NT). Poznanie ich biologii oraz liczebności jest niezbędne w celu podjęcia skutecznych działań ochronnych. Miejmy nadzieję, że tajemnicze wodniki z Wysp Salomona zostaną zbadane, zanim wyginą.

Serdeczne podziękowania dla Larsa Peterssona za zdjęcie i zgodę na jego wykorzystanie w artykule.

Literatura:

- Diamond J. 1991. A new species of rail from the Solomon Islands and convergent evolution of insular flightlessness. *The Auk* 108: 461–470.
- BirdLife International. 2016. *Hypotaenidia immaculata*. The IUCN Red List of Threatened Species 2016: e.T22727465A94950108
- BirdLife International. 2016. *Hypotaenidia woodfordi*. The IUCN Red List of Threatened Species 2016: e.T22727451A94949523.
- BirdLife International. 2019. *Hypotaenidia tertia* (amended version of 2016 assessment). The IUCN Red List of Threatened Species 2019: e.T22727459A155443052.
- Hadden D. 2002. Woodford's rail (*Nesoclopeus woodfordi*) on Bougainville Island, Papua New Guinea. *Notornis* 49(2): 115–121.
- Kaestner, P. 1987. Some observations from a lowland swamp forest in south Bougainville. *Muruk* 2: 34–3.
- Kirchman J.J. i Steadman D.W. 2006. Rails (Rallidae: Gallirallus) from prehistoric archaeological sites in Western Oceania. *Zootaxa* 1316: 1–31.
- Mayr E. 1949. Notes on the birds of northern Melanesia, 2. *American Museum Novitates* 1417.
- Steadman D.W. 2006. *Extinction and Biogeography in Tropical Pacific Birds*. University of Chicago Press.
- Taylor B., del Hoyo J., Christie D.A. i Collar N. 2020. Woodford's Rail (*Gallirallus woodfordi*), wersja 1.0. w: *Birds of the World* (red: Billerman S.M., Keeney B.K., Rodewald P.G. i Schulenberg T.S.). Cornell Lab of Ornithology, Ithaca, NY, USA.
- Webb H.P. 1992. Field observations of the birds of Santa Isabel, Solomon Islands. *Emu* 92(1): 52–57.